

Ἐπειδὴ χρόνος παρήλθε μακρὸς καὶ οὐδὲν ἔλαβεν ὁ Μαυροκορδάτος ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἑλληνιστὶ συντεταγμένον γράμμα, μέμνηται τοῖς τέκνοις, ὅτι, πρὸς τὴν πεπατημένην καταφερόμενα χυδαιολογίαν, ληροῦσι καὶ λεσχηνεύουσι τῇ ἀγοραίᾳ διαλέκτῳ, οὐδεμίαν δὲ ἐπιστέλλουσιν ἀπτικουργῆ καὶ χάριτος ἀποσιτάζουσιν ἐπιστολήν, ὑπόδειγμα μὲν τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐπιδόσεως, ἑαυτοῦ δὲ παραμύθιον τῆς δεινῆς ἐκστρατείας. Διαπορούμενος ἔρωτᾷ, μήπως ἔσπειρε κατὰ πετρῶν καὶ ἐγεώργησεν ἀνέμους, βλέπων, ὅτι οἱ υἱοί, μετὰ τὸν δρόμον τῆς ρητορείας, ὃν διήνυσαν, μετὰ τὰς ἐκπεπονημένας καὶ ἀπηκριβωμένας μελέτας, βαρβαρίζουσι πρὸς πατέρα, ὅστις ὑπὲρ αὐτὸ τὸ νέκταρ καὶ τὴν ἀμβροσίαν γλίχεται καὶ ὄη καὶ λιχνεύεται τῶν ρητορικῶν γοητευμάτων καὶ τῆς ἐντέχνου κομψείας! Ἄλλ' ἀμυθῆτῳ θυμηδία βαπτίζεται μετ' ὀλίγον ἢ ψυχὴ αὐτοῦ, λαβόντος παρὰ τοῦ Νικολάου γράμματα τερπνά, ἀπεξεσμένα μετ' ἀκριβείας εἰς τὸ εὐφραδὲς καὶ γλαφυρόν. Ἐν τρυφᾷ τοῖς νοήμασι καὶ τῇ κομψείᾳ τῶν ὀνομάτων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῇ ὕλῃ καὶ τῇ ὑποθέσει, ἣτις ἐμφαίνει τὴν γενναιότητα τοῦ γράψαντος· διότι, ἂν εἶναι φίλα τοῖς πατράσι τὰ τῶν παιδῶν φελλίσματα, φίλτατα ἀποβαίνουσιν αὐτοῖς τὰ παρὰ τούτων σπουδάσματα καὶ φροντίσματα, τὰ λίαν ἐκπεπονημένα καὶ περιηνοισμένα καὶ γέμοντα χάριτος ἀθλίδος. Ὅμοίαν χαρὰν ἐνεποίησαν αὐτῷ τὰ πρῶτα παρὰ τοῦ Νικολάου λατινιστὶ συντεταγμένα γράμματα, ὥστε «ὑπεράλλεται μὲν εὐφροσύνης ἀνάπλευς ἡ καρδία αὐτοῦ, συνεχεῖται «δὲ εἰς ἄκρα τὰ χεῖλη ἢ ψυχὴ, προσλιπαροῦσα τοῖς νοήμασι καὶ ταῖς «φράσεσι, προστετηκυῖα δὲ τῷ κάλλει τοῦ λόγου καὶ τῷ κάλλει τοῦ «χαρακτῆρος.» Ἄλλ' εἰς τὸ ἔπακρον προέβη ἡ τοῦ πατρὸς ἀγαλλίασις, ὅτε παρὰ τοῦ Νικολάου ἕτερα ἑλληνικώτατα γράμματα ἐκομίσαστο ἐν Φιλιππουπόλει. Ἄμα ἐπαφέντος τὰ βλέμματα εἰς τὸ χρυσόπαστον ὕψος, δακρύων μὲν ροῦς ἐπήρδευσε τὰς παρειάς αὐτοῦ, στεναγμοῦ δὲ πνοῦς ἐπληξε τοσοῦτον τὸν ἀέρα, ὥστε καὶ οἱ παρεστῶτες διαπορούμενοι οἰκτρὸν εἰς ἀλλήλους ἀπέβλεψαν. Καὶ οὗτοι μὲν πάλιν ἀπὸ τῆς κατηφείας ἐπὶ τὴν φαιδρότητα ἐπανήχθησαν, ἀκούσαντες «εὐγέ μοι καὶ ζῆθι.» ἐκεῖνος δὲ διαθρυλῶν τὴν ἀπὸ τῶν γραμμάτων χαρὰν, ἐκέτιδας ἀνατείνων πρὸς Θεὸν τὰς παλάμας ἐδέετο λέγων «Σὺ, ὁ τῆς τοιαύτης τὴν ἐμὴν ψυχὴν ἐμπιπλάμενος χαρᾶς, καὶ ἐλπίδας ἔτι μείζονων ὑποφαίνων· Σὺ, ἀρετὴν νεάζουσιν εἰς ἀκμὴν καὶ πολιὰν προβιβάζων, ἄγε εἰς γῆρας λιπαρόν καὶ

δὸς ἐμοὶ γηράσκοντι βακτηρίαν τὸν ἐμοὶ περισπούδαστον καὶ ἐπύρατον.»
 Ἐκ δευτέρου δὲ ἀναγινώσκων, θαυμάζει καὶ εὐφημεῖ, περιπτύσσεται τὸν
 ἀνθοῦντα τοῖς ὀνόμασι, διὰ θάμβους γεραίρει τὸν πολυμαθεῖα κομῶντα,
 ἐπαινεῖ τὴν ἐπ' ἀρετῇ προκοπὴν καὶ ἀπὸ πάθους εἰς πάθος περιφερόμε-
 νος, αἰεὶ διαχεῖται καὶ τρέχεται. «Παυσάσθωσαν οὖν οἱ ὡς ἄγονον καὶ
 » πάντῃ πενόμενον τὸν νῦν χρόνον κατηγοροῦντες. Οὐχ οὕτως ἢ φύσις
 » ἐστείρωται· ἀλλὰ φέρει καὶ νῦν Ἑλλάδι τὰς Ἀθήνας ὁ Θεός· φέρει
 » ταῖς Ἀθήναις τοὺς Λιβανίους· καὶ τὰς κατηγορίας εἰς εὐχὰς μετα-
 » ποιεῖτωσαν· τὸ δὲ δὴ πλέον τῶν εὐχῶν ἐπὶ μακροβιότητι γενέσθω.
 » Τὰ γὰρ ἄλλα παρέφεται καλὰ καὶ ἀγαθὰ μετ' ἀφρονίας, ὅτι τῷ σοφῷ
 » συνδιασώζεται πάντα. Ἐρριώσθω τὸ ἐμὸν ἄγαλμα, ἢ ἐμὴ ἀγλαΐα,
 » ἢ ἐμὴ τρυφή καὶ πανήγυρις! ζῆθι καὶ πρόσω προκοπῇ καὶ ἡλικίᾳ
 » μετάβηθι. ¹⁾»

¹⁾ Αἱ εὐχαὶ καὶ αἱ προρρήσεις τοῦ Ἰῆ ἀπορρήτων δὲν ἐξηγέθησαν μάτην. Ὁ
 Νικόλαος, ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἰδὼν τὸν πατέρα μέγα ἰσχύοντα παιδείᾳ καὶ ἀρετῇ, εὐ-
 κλείᾳ καὶ δυνάμει, ἐπεμελήθη νὰ μὴ φανῆ καταδεέστερος, παράσχη δὲ τοῖς ἑαυτοῦ
 οὐχὶ τελευτήν, ἀλλὰ νέαν ἀρχὴν εὐγενείας. Τὴν παιδικὴν ἡλικίαν διήλθε διὰ πάσης
 παιδείας· χρυσὴν δὲ εἰς τὰ μαθήματα κορωνίδα ἐπέθηκεν ἐν αὐτῇ τῆς ἡβῆς τῇ ἀκμῇ.
 Πρὶν διακύση τὸ εἰκοστὸν ἔτος, ἦτο πολὺς μὲν θεωρία καὶ πράξις, πολὺς δὲ ἐν φιλο-
 σοφίᾳ καὶ ρητορείᾳ· ἀνθημιλλᾶτο τῷ πατρὶ ἐν πολλαῖς διαλέκτοις· ἐπὶ τοσοῦτον δὲ
 ἐξέμαθε τὴν λατινίδα καὶ τὴν ὀθωμανικὴν, ὥστε διὰ τιμῆς ἦγον αὐτὸν οἱ μὲν Λατῖνοι
 ἔνεκεν τῆς λατινίδος, οἱ δὲ ὀθωμανοὶ καὶ ὁ Σουλτάνος αὐτὸς ἔνεκεν τῆς οἰκείας φωνῆς
 καὶ τῆς ἄλλης παιδείας. Ὁ Νικόλαος οὐδέποτε διέλιπε, κατὰ τὸν Ἰάκωβον, συμπαρι-
 πτάμενος τῷ πατρὶ, ὡς ἀετῷ μεγάλῳ ἀετὸς ὑψιπέτης, ἐφ' ᾧ καὶ ἐπισφράγισμα τῆς
 ἐκείνου φύσεως ἐγένετο καὶ ζῶντα ἔτι διεδέξατο ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς τιμαῖς, ὡς
 μέγας Λογοθέτης, καὶ ἐν ταῖς βασιλικαῖς, ὡς γενικὸς Ἑρμηνεύς· ὥστε καὶ ὁ πατήρ
 παρεχώρει αὐτῷ πολλάκις τὰ τῆς φρονήσεως πρωτεῖα, οὐχὶ φίλτρῳ τοῦ παιδὸς ἠττώ-
 μενος, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ πειθόμενος προγνωστικαῖς λογισμοῖς. Κατ' ἐξοχὴν ὁμοῦς ἐθαυ-
 μάσθη ὁ Νικόλαος ὑπὸ τε τῶν ἡμεδαπῶν καὶ τῶν ἐν Γερμανίᾳ λογίων διὰ τὴν δεινότητα
 περὶ τὴν ἐλλάδα φωνῆν καὶ διὰ τὴν φιλοσοφίαν, ἣν ἀνεβίβασεν ἐπὶ τὸν ὀρόνον ἡγεμο-
 νεύσας Βλαχίας καὶ Μολδαβίας. Ἐν ταῖς σωζομέναις αὐτοῦ εὐαριθμοῖς ἐπιστολαῖς θέλγει
 τοὺς ἀναγινώσκοντας κατ' ἑτέρας ἢ ὑφὲρ τοῦ λόγου, ἢ πυκνότης τῶν ἰδεῶν, ἢ ἀφήγησις
 τῶν ἔργων, τὸ βρῖθος τῶν γνωμῶν, ἢ εὐρυθμία, ἢ γλαφυρότης καὶ τὸ κέλλος τῶν
 περιόδων, τῶν ἐνθυμημάτων καὶ νοημάτων. Ἐτερον μνημεῖον ἄφθιτον τῆς τοῦ ἀνδρὸς
 μεγαλονοίας εἶναι ἡ Περὶ Καθηκόντων Βίβλος, ἣν, διαχύσεως χάριν, συνέταξεν
 ἐν Τρανσυλβανίᾳ αἰχμαλώτος διατρίβων, ὡς ἐμαρτύρησεν ὁ ἐν Λειψία ἐκδότης Φρίζιος.
 «Alii filium narrabant propria virtute ad principale fastigium evectum, paucis abhinc
 annis, belli tempore a Caesaris militibus in Transylvaniam abreptum, post pacem

Σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι ἢ πρὸς τὰ τέχνα ἀλληλογραφία τοῦ Ἐξ ἀπορρήτων προσλαμβάνει φιλοσοφικὸν χαρακτῆρα πρακτικώτερον. Κρίνει δὲ τοῦτο ἀπαραίτητον ὁ πατήρ, ὅπως ὑποδείξῃ αὐτοῖς μέλλοντας κιν-

restitutum, in omni fortuna tam excelsum habere animum, ut hunc ipsum commentarium in captivitate, quasi per otium composuerit » Ἡ περὶ Καθηκόντων Βίβλος κατέχει, ὡς παρετήρησεν ὁ Ἄμμηρος, ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γραμματολογίας τὴν αὐτὴν θέσιν, ἣν ἡ τοῦ Κικέρωνος ὁμώνυμος πραγματεία ἐν τῇ ρωμαϊκῇ δύναται δὲ προσφυῶς νὰ κληθῆτις περὶ τὰ ἥθη φιλοσοφία ἅμα καὶ θεολογία, διότι στηρίζεται ἐνθεν μὲν εἰς τὰ φιλοσοφήματα τῶν Ἀκαδημαϊκῶν, τῶν Περιπατητικῶν, τῶν Στωϊκῶν, τοῦ Κικέρωνος, τοῦ Ἐπικτήτου κ. λ., ἐνθεν δὲ εἰς τὰ θεολογήματα τοῦ Ἀμβροσίου, τοῦ Αὐγουστίνου, τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων, κατ' ἐξοχὴν δὲ εἰς τὴν Σοφίαν Σειράχ, ἣν ὁ πατήρ πλεονάκις παρήγγειλε τῷ υἱῷ νὰ ἀνεκτίτῃ νυκτὸς καὶ ἡμέρας. Τὴν βίβλον ταύτην ὑπ' ὄψει ἔχων ὁ Εὐγένιος ἔγραψεν, ὅτι « ἀτεχνῶς ἐφάνη πατρῴων ὁ τῶν Δακῶν ἡγεμονεύσας Νικόλαος, ὁ τὴν φιλοσοφίαν ἐσχηκῶς διὰ βίου ἐπὶ τὸν ὄρον συμπέδρον. » Ἔτερα εἰς τὸν συγγραφέα ἐγκώμια ἐπλεξαν οἱ περὶ αὐτὸν λόγιοι Οὐόλφιος καὶ Θεοδ. Χοίλβιος. Ὁ δὲ Ἰωάννης Ἀλβ. Φαβρίκιος, ὁ τὸν ἐνδέκατον τόμον τῆς αὐτοῦ Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τῷ Νικολάῳ ἱερὸν ἀναθείς, καλεῖ αὐτὸν « Graeci nominis praesidium ac summum decus, » ἐξαιτεῖται δὲ ἄδειαν νὰ συγχαρῆ τῷ ἑλληνικῷ ὀνόματι « quod in Te, princeps, habet qui veteris illius florentis quondam Graeciae virtutem, doctrinam, gloriamque ingenii et eloquentiae non modo asserat ac vindicet ipse, sed etiam ad hanc laudem excitare et accendere non cesset cives suos exemplo suo, auctoritate, consilio ac munificentia. » Δὲν τολμᾷ νὰ συντάξῃ ἀφιέρωσιν ἑλληνιστί, εὐλαβούμενος τὴν περὶ τὸ γράφειν δεινότητα καὶ ὑπεροχὴν τοῦ ἡγεμόνος, ποιεῖ δὲ αὐτῷ ἔμμετρον ἔπαινον

Ἑλλαδικῆς μέγα πᾶν κλέος οὔ ποτ' ἀπώλετο αἴης,
Οὐ φάος εὐεπίης οἴγεται ἑλλαδικῆς.
Νικόλεως, πάσης Βλαχίας κρείων Δακίης τε,
Νικόλεως, χρυσεῦ λείψανον αἰπὺ γένους,
Γράμματα πάντα ἰδὼν Ἑλλήνων Χριστιανῶν τε,
Φιλοσόφους ὀρθοῖ Χριστοῦ ἐφημοσύνη κ. λ.

Ὁ δὲ πολυμαθὴς Στέφανος Βέργλερος, ὁ τὴν περὶ Καθηκόντων Βίβλον λατινιστί μεθερμηνεύσας, ἐκάλει αὐτὸν « Gloriam Graecorum, Musis quam sidus amicum, » ἀπεφήνατο δὲ, ὅτι θαυμασμῶ ἀξία ἐν τῇ βίβλῳ ἦσαν

Oris honos talis, Mentis miracula quanta!
Eloquium varium, Pietas, Sapientia summa.

Ἐπέστειλε δ' αὐτῷ καὶ συγχαρητήρια γράμματα ἑλληνικά, πρὸς ἃ ὁ Νικόλαος ἀντί-
γραψεν· « Εὐγε τῆς περὶ τὴν Ἑλλάδα γλωτταν φιλοπονίας· εὐγε τῆς πρὸς ἡμᾶς

δύνους και προοδοποιήση τήν ἐπὶ τὰ ἐκκλησιαστικά και πολιτικά ἀξιώματα ἀνάβασιν, καθ' ὅσον και εἰς ἡλικίαν ἤδη προέβησαν σωφρονοῦσαν, και ἀκμηῆς ἔλαχον ἐχέφρονός τε και τῶν δεόντων ἀντιλαμβανομένης, και

» εὐγνωμοσύνης! Συχνοὶ γάρ εἰσιν ἐν Ἑυρώπῃ οἱ ταῖς Ἑλλήνων βίβλοις προσκείμενοι, » πᾶν ὃ ὀλίγοι οἱ γὰρ ἱκανοὶ γράφειν ὡς εἰκὸς τοῦς μιμουμένους » παλαιὰν λόγων ἰδέσθαι. Ἐπαινοῦμεν ἄρα τήν σὴν ἐμμέλειαν και τῆ δεούσῃ φιλο- » φροσύνη περιέπειν αὐ διαλαίπομεν φίλον Ἑλλάδος και φίλον ἡμέτερον, και χάριτας » ὁμολογοῦμέν σοι εἰς τὴν Λατίνων φωνὴν μετ' ἀπλέτου γλαφυρότητος μετενεγκόντι τὴν » περὶ Καθηκόντων Βίβλον, ἣν οὔμενον δοξαρίῳ ἐπικεχηγυῖα, ἀλλὰ Θεῷ προσηλωμένη, » ἔς τε τὴν ἐπ' ἀρετὴν ἐπίδοσιν τοῦ Ἑλλήνων γένους διατεινομένη ζήλου μεστή ψυχῆ, » εἰς φῶς προήγαγον. . . . » Καὶ ταῦτα μὲν ἀκούσει πρὸς ἐμπέδωσιν ὧν ὁ μακαρίτης Σ. Οἰκονόμος ἔγραψεν ἐν Χρυσάλλιδι τοῦ 1876 (σελ. 15) ἐλέγχων τὸν Ἀθανάσιον Ὑψηλάντην. Ὁ ἐν πολλοῖς κρίσεώς τε και εἰλικρινείας ἀποδέων ἱστοριογράφος οὗτος, ἐξιδιώσάμενος ἀβασανίστως φήμην σκοτίαν και ἀδέσποτον, ἴσως δὲ και χαριζόμενος τοῖς ραδιούργις τοῦ Νικολάου συκοφάνταις, ἀνεμασήσατο αὐτὴν εἰπὼν, ὅτι ἡ βίβλος ἦτο σύνθεσις τοῦ τότε Δρύστρας Ἱεροθέου! Τούτου ἀληθεύοντος, ὁ ἀ ἐφωρῶντο ψευδολογούν- » τες οἱ πολυάριθμοι τῆς Βίβλου ἐπαινέται Ἕλληνες και ἀλλοδαποὶ, και αὐτὸς ὁ Νικό- » λας, ὁ βίου σύνθημα σχῶν « ἄλλοι μὲν ἄλλα φιλοῦντων και τιμώντων· ἡμῖν δὲ ἐξ- » αἰσιος ἔρωσ ἐντέτηκεν ἀρετῆς και σοφίας. » Ἄλλως δὲ γνωστὸν ὑπάρχει, ὅτι και ἡγεμονεύων ὁ ἀνὴρ « εἶχεν ἀφωρισμένους καιρούς, ὅτε μὲν δικαιοσύνην ἐξασκῶν και » ἄλλους εἰς τοῦτ' αὐτὸ συνωθῶν ἐπιτιμήσει και παιδείαις, ὅτε δὲ εἰς τὸ ἐσωτέρω » ταμείον εἰσερχόμενος, τὰς βίβλους μετὰ χειρας λαμβάνων, και τῆ ἀρίστη μελέτῃ » περιθάλπων τὸν νοῦν ἀπειρηκότα, ὅτι κατ' ἐξοχὴν ἐτίμα τὴν ἱεράν φιλοσοφίαν και τῶν » ἡδυστάτων ἐκείνης καρπῶν ἀπογεύεσθαι ἐγλίχτο. » πολλάκις μάλιστα, ἀγανακτῶν ἐπὶ » ταῖς ποικίλαις τοῦ πολιτικοῦ βίου δυσχερείαις και μερίμναις, μνημονεύει τῶν νεα- » νικῶν χρόνων, ἐπότε, τῆ δαψιλῆ κηδεμονίᾳ τοῦ ἀοιδίμου αὐτοῦ γεννήτορος, ὠμίλει ἀνέτως ταῖς Μούσαις, και ἀναφωνεῖ « ὁ δὲ χρυσοῦς, φεῦ, αἰὼν παρερρύηκεν, ἀπέπτῃ, » οὐδὲν ἡμῖν ἄλλο καταλιπὼν, εἰ μὴ τὴν ἀποκναίουσιν μνήμην. Ὡ νεότης, ὦ Μοῦσαι, » ὦ θεσπεσία φιλοσοφία, ὦ προσφιλὴς ἡσυχία, ὦ ἀμβροσίας ἡδύτεραι διατριβαί, ὦ πολλῶν » ἡγεμονιῶν ἀντάξιος και ἐλεύθερος και φροντίδων ἀπείρατος βίος! » (Ἰδ. Ἐπιστ. Νικο- » λάου πρὸς Ἰάκωβον). Τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Νικολάου ἀνεκήρυττε τελευταῖον και αὐτὸς ὁ Δρύστρας Ἱεροθεὸς ἀποκαλῶν ἑαυτὸν, ἀπέναντι τοῦ ἡγεμόνος « λίαν ἀνικμον ἐν λόγοις και πάντῃ κατεσκληκότα » και διακαῶς ἐπέθει « νὰ ἀκούῃ αὐτοῦ λαλοῦντος, νὰ ἀνα- » γινώσκῃ τὰς αὐτοῦ σοφωτάτας ἐπιστολάς και νὰ ἀπολαύῃ τῶν νειλῶν αὐτοῦ χαρίτων. » Ἄλλὰ και χωρὶς τῶν προμνημονευθεισῶν μαρτυριῶν, ἐλέγχουσι τὸ ἀνυπόστατον τῆς συκοφαντίας τῶν περὶ τὸν Ὑψηλάντην ἕτεροι λόγοι ἐσωτερικοί. Οἱ μετ' ἐπιστάσιος δηλαδὴ ἐγκύπτοντες εἰς τὰς σωζομένας τοῦ Νικολάου ἐπιστολάς και εἰς τὴν περὶ Καθηκόντων Βίβλον εὐρίσκουσι καταπληκτικὴν συγγένειαν και ἀλληλουχίαν, τὰ αὐτὰ παραδείγματα, τὰς αὐτὰς εἰκόνας, μάλιστα δὲ τὸν αὐτὸν τῆς φράσεως τρόπον, τὸν κατ' ἐξοχὴν ἰδιό- » ζοντα τῆ σεμνοτάτῃ μαυροκορδατείᾳ δυάδι. Καὶ ἐκ τινῶν δὲ τῆς Βίβλου μικρῶν ἐλλειμ-

προσομιλήσαντες ὅπως οὖν τῇ φιλοσοφίᾳ ἐγεύσαντο τῆς ἐκεῖθεν ἀμβροσίας καὶ ἤρξαντό πως ἀμιλλώμενοι ἀλλήλοις ἀγαθὴν ἀμιλλαν ἐπὶ τὰ βελτίω καὶ ὑψηλά.

Καὶ τώρα πάλιν, ὡς περ ἐν τῇ ἀρχῇ, ὀρμώμενος ἐκ τοῦ ἀξιώματος, ὅτι διὰ μὲν τῆς μαθήσεως ἕνα τῶν ζώων πελάζουσι τοῖς ἀνθρώποις, διὰ δὲ τῆς ἀπαιδευσίας πάμπολλοι τῶν ἀνθρώπων καταλέγονται τοῖς ἀναισθητοτάτοις τῶν ζώων, σφόδρα παραινεῖ καὶ παρορμαῖ τοὺς υἱοὺς νὰ χωρῶσιν ἐπὶ τὰ πρόσω μετ' ἀνδρείας καὶ καρτερίας, ἐπιχρωννύοντες καὶ κοσμοῦντες τὸν μὲν νοῦν ταῖς ἀκριβεστάταις εἰδήσεσι ταῖς ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας καὶ ἱστορίας καὶ ποιήσεως, τὴν δὲ ψυχὴν τοῖς χρηστοτάτοις ἤθεσι, τοῖς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς συμπολιτευομένους. Ἄλλ' ὡς τὸ πρόσθεν τὴν θεωρίαν, οὕτω νῦν θερμῶς συνιστᾷ αὐτοῖς τὴν πράξιν. Καλὴ βεβαίως εἶναι πάντοτε ἡ θεωρία, ὡς ἐπικοσμοῦσα καὶ συναπαίρουσα τὸν νοῦν, καὶ τούτῳ συνεμβαθύνουσα εἰς τὰ ἄλλως ἄδύτα καὶ τὰ ἀνέφικτα. Ἡ πράξις ὅμως, καὶ μάλιστα ἡ ἐκ τῆς θεωρίας ἀποκυομένη, ὑπερανίσταται πολλῶ τῆς ἀπλῆς θεωρίας, διότι καὶ ὠφελείας παρέχει μείζονας καὶ εἰς πλείονας καθίσταται διαδόσιμος, ἅμα μὲν φαιδρύνουσα ἅπαν τὸ γένος ἡμῶν, ἅμα δὲ ποδηγετοῦσα πρὸς αὐτὸ τὸ τελειότατον. Οὐδεμιᾶς ἀμελεῖ ὁ Ἐξ ἀπορρήτων εὐκαιρίας ἵνα νοουθήσῃ τοὺς υἱοὺς νὰ μὴ ἀρκῶνται εἰς τὴν διὰ τῆς τῶν βίβλων μελέτης παιδείαν καὶ πολυμάθειαν, ἀλλὰ νὰ συνομιλῶσιν ἐκείνοις κατ' ἐξοχὴν τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι θεωρίᾳ τε καὶ πείρᾳ συχνῇ κάλῳς ἀπεμάζαντο τὰς ἀκριβεστάτας εἰδήσεις περὶ τοῦ προκειμένου παντός. Ἄνθρωπος μόνον θεωρητικὸς ἐλέγχεται ἀνεπιτήδειος νὰ διοικονομῇ τὰ συμπύπτοντα πράγματα ἐν ταῖς πολιτικαῖς καὶ ταῖς κατ' οἶκον συνδιαλέξεσιν. Ἐὰν ἐπιχειρήσῃ ποτὲ νὰ ἀγορεύσῃ καὶ ἐκφράσῃ γνώμην περὶ τῶν δεόντων, θὰ φωραθῇ ἢ λίαν ἰσχνὸς ὢν, ἢ ὄψιν ἔχων λύχνου, καὶ θὰ ἐμποιήσῃ τοῖς ἀκούουσι ναυτίαν

μάτων ραδίως εἰκάζουσιν οἱ ἀναγινώσκοντες, ὅτι ἀληθῆς συγγραφεὺς ὑπῆρξεν ὁ Νικόλαος. Ὁ κατὰ τὸν Ἀμμηρον ἀξίος τοῦ μεγάλου Μαυροκορδάτου υἱὸς ἐφιλοτέχνησε μὲν ὕψος γλαφυρώτατον καὶ ὀμαλώτατον, δὲν ἀπέφυγεν ὅμως πάσας τὰς ὑπερβολὰς καὶ τὰς ἀκρότητας, ἅς ἐν δυοῖν ἐπιστολαῖς ἐνατείλατο αὐτῷ ὁ πατὴρ νὰ εὐλαβῆται, διετελέσῃ δὲ ἐπιζητῶν ἐνιαχοῦ λέξεις σπανίας καὶ ἀήθεις, λ. γ. «ἠλύγη, ἠλυγχιος, ἐπηλυγάξειν, ἀνυπέραρτος» καὶ πολλὰς ἄλλας, ἐξ Ἰσοῦ ἀπαντώσας ἐν ἄλλαις αὐτοῦ πραγματείαις καὶ ἐν τῇ περὶ Καθηκόντων Βίβλῳ.

διὰ τῆς ἀήθους καὶ τετυφωμένης τῶν λόγων ἰδέας. Τὸ ἀνάπαλιν δέ, ὁ προσλιπαρήσας τῇ συνομιλίᾳ τῶν σπουδαίων καὶ καλῶς μαθῶν νὰ διαιτᾷ σιωπὴν ἅμα καὶ λόγον, οὐδέποτε γίνεται προσκορῆς τοῖς ἀκροαταῖς, ἀλλ' ἀμύθητον ἐναποστάζει ἠδύτητα εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν. Ἐὰν λοιπὸν φιλοτιμοῦνται νὰ εὐδοκιμήσωσιν ἐν ταῖς πολιτείαις, δέον νὰ καταναλίσκωσι τὸν πολὺν τοῦ χρόνου εἰς τὰς μετὰ τῶν σπουδαίων καὶ τῶν πολυμαθῶν ἀναστροφάς· διότι ὅσον δυσχερὴς εἶναι ἢ διὰ τῶν διδαγμάτων ὁδός, τοσοῦτον ὀμαλῆ εἶναι ἢ διὰ τῶν παραδειγμάτων. Ἐμψυχα δὲ παραδείγματα εἶναι οἱ σπουδαῖοι τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες καὶ ὀρίωμενοι μόνον παιδαγωγοῦσι καὶ μεταρρυθμίζουσι τὰ ἤθη καὶ θαυμασίως ἀναφλέγουσιν εἰς ἀρετὴν τὰς τῶν ἐμιλούντων ψυχάς· καὶ συνελόντι φάναι « ἢ μετὰ » τῶν κρειττόνων ἀναστροφή ὑπάρχει ἔρυμα βίου, τροφή ψυχῆς εὐγενοῦς, καλλονὴ λόγου, ἀνόρθωσις τρόπου, ἀθυμούντων παρηγόρημα, εὐτυχούντων εὐφροσύνη καὶ ἀγαθῶν ἀπάντων δαψιλεστάτη πηγή.»

Ἄλλ' ἢ μετὰ τῶν κρειττόνων ὀμιλία δὲν ἀρκεῖ ἄνευ φυλάξεως, ἐγκρατείας καὶ τέχνης αὐτεπιτακτικῆς. Τὸ πέλαγος, ἐν ᾧ βιοῦντες πλέομεν, οὐ μόνον διὰ παντός κινεῖται καὶ φέρεται ὑπὸ βιαίων ἀνέμων καὶ φέρει τοὺς διαπερῶντας αὐτό, ἀλλὰ καὶ πέτρας ἔχει ὑφάλους παμπληθεῖς, δι' ὧν ἐφεδρεύει τοῖς παραπλέουσιν. Τυφλαὶ δὲ καὶ ὀξεῖαι πέτραι εἶναι οἱ ἀχάριστοι καὶ φθονεροί, οἱ χαιρέκακοι καὶ οἱ φιλόνεικοι, καθόλου δὲ οἱ μαινόμενοι, πρὸς οὓς ὁ προσκρούων κινδυνεύει ἢ νὰ διαρραγῆ καὶ ποντωθῆ, ἢ νὰ διαφορηθῆ καὶ ζημιωθῆ. Ἄλλ' ὡς ὁ φυλακτικὸς κυβερνήτης, οὕτω καὶ ὁ νουνεχὴς ἀνὴρ, ἀποκλίνων τὰς προσαράξεις καὶ ἀπωτέρω νεύων, εἴτε διὰ μικρᾶς τῶν ἰστίων ἐγκλίσεως, εἴτε διὰ μεταθέσεως τῶν πηδαλίων, παραμείβεται τὸν κίνδυνον, προσφέρεται δι' ἀσφαλεστέρου πλοῦ καὶ γίνεται ἔξω θορύβου καὶ ἐπηρείας. Παραμείβονται δὲ τοὺς κινδύνους οἱ υἱοί, φυλασσόμενοι, ἵνα μηδέποτε, μηδ' ἅπαξ, παρεκκλίνωσι τῆς εὐθείας, μέσης καὶ βασιλικῆς ὁδοῦ· διότι ἐν μόνον παράπτωμα ἀρκεῖ νὰ δώσῃ τοῖς φιλοσόφοις λαβὴν εἰς ἔλεγχον καὶ ὄλην νὰ ἀμαυρώσῃ τὴν λαμπηδόνα οὐπὲρ τέως ἀπὸ λαυρῶν ἀγαθοῦ ὀνόματος. Καθ' ὃν τρόπον εἰς τὸν ἥλιον, λάμποντα μὲν, ὀλίγοι ἀφορῶσιν, ἐκλείποντα δέ, πλείονες, αὐτοὶ τε θεωροῦσι καὶ ἑτέρους προσκαλοῦσι θεατάς, δεικνύουσι δὲ ἄλλοι πρὸς ἄλλους ἐσκοτασμένον ἐκεῖνον, ὃν σπανίως ἢ οὐδέποτε ἐθαύμασαν ἀκτινοβολοῦντα καὶ φέγγοντα, οὕτω καὶ οἱ ἀνθρώ-

ποι τούς μὲν διὰ παντός ὀρθῶς λέγοντας καὶ πράττοντας σπανίως ἢ οὐδέποτε θαυμάζουσιν, εἰς δὲ τούς ἅπαξ ἀμαρτάνοντας ἐπαφιάσι χαιρεκάκους τούς ὀφθαλμούς καὶ κατηγοροῦσι πικρῶς καὶ στηλιτεύουσιν· οὕτω δὴ μεγάλας ἀρετάς ἔν τι καὶ σμικρὸν πταῖσμα ἀμαυροῖ. Πρῶτον λοιπὸν πρέπει οἱ υἱοὶ νὰ διευλαβῶνται καὶ φυλάττωνται τὰ σφάλματα, καὶ εἶτα νὰ πράττωσι τὰ καλά. «αἱ γὰρ εὐφημίαι δυσφήμοις οὐ προσίασιν, » ἀλλ' ἀμωμήτους καὶ ἀνυπευθύνους κοσμοῦσιν.»

Ἐτέρα μηχανή, δι' ἧς οἱ υἱοὶ θὰ παραμείβωνται τούς ἐν τῷ τοῦ βίου πελάγει σκοπέλους, εἶναι τὸ ἐξοικειοῦσθαι τούς ἀπεχθανομένους· διότι εἰς μόνος ἔχθρὸς εἶναι ἀντίρροπος καὶ παράμιλλος φίλοις μυρίοις, ἐντρίβει δὲ πολλάκις πληγὴν ἀθεράπευτον πρὶν ἢ φθάσα σῶσῃ τὸν ἐπιβουλεύομενον ἢ ἐπικουρία ἢ φίλιος. Ἔτι δὲ μᾶλλον πρέπει νὰ εὐλαβῶνται τὰς ἀπεχθείας τῶν πλεονεκτούντων καὶ τῶν ὑπερεχόντων, διότι τούτων κατ' ἐξοχὴν ἢ δυσμένεια οὐδενὶ οὐδέποτε θηράτρῳ οὔτε πραύνεται, οὔτε μεταποιεῖται εἰς εὐνοίαν· ἀλλὰ καὶ διὰ ποικίλων εὐεργετημάτων ἐὰν ὑποθερμανθῶσιν ἐπὶ τινα χρόνον, πάλιν ἐπιστρέφουσιν ἐπὶ τὸ πρότερον μῖσος, καθάπερ καὶ σίδηρος πεπυρακτωμένος εὐθὺς καταψύχεται καὶ τὴν πρόσθεν ἀναλαμβάνει ιδιότητα, ἅμα τοῦ πυρὸς ἀπαλλαγείς. Φροντιστέον ὅπως οἱ ἄνθρωποι καὶ ἂν μὴ στέργωσιν, ἀλλὰ μὴ στυγῶσι· καὶ ἂν στυγῶσιν, ἀλλὰ μὴ ἔχωσι τὸ μῖσος θερμουργὸν καὶ δραστήριον, μηδὲ ζητῶσι πάντοθεν δηλητηρίους ἀφορμὰς ἵνα δάκωσι καὶ ἐξεμέσωσι τὸν ἰόν. «Τὸ γὰρ ἔχθρὸν ἄγαν ὀξυδερκέες ἐστὶν ἐποπτεῦσαι μισουμένου » σφάλμα καὶ διαμαρτίαν, ὑπάρχει δὲ ἀγρευτικώτατον μειονεκτημάτων· » καὶ ἂ λέληθε τούς ἀγαπῶντας, ταῦτα τοῖς μισοῦσιν ἐστὶ κατάδηλα καὶ » κατάφωρα.»

Πλείστου λόγου ἀξία εἶναι ἐκτενεστέρα τις ἐπιστολή, ἐν ἧ ὁ Ἐξ ἀπορρήτων, ἀπαριθμῶν καὶ ἀναπτύσσων τούς κανόνας τοῦ προσφέρεσθαι τοῖς ἀνθρώποις, συνιστᾷ τὴν πρὸς ἀνωτέρους, ὁμοίους καὶ καταδεεστέρους κατὰ τὸ ἀρμόζον ἐκάστῳ μέτρον φιλοπροσηγορίαν, σύναμα δὲ τὴν θαυμασίαν ἐκείνην τῶν ἡθῶν κρᾶσιν, δι' ἧς αἱ ἀρεταὶ καθαίρονται ἀπὸ τῆς γειτνιαζούσης κακίας. Ἡ ἐπιμιξία τῶν ἀλλήλοις ἀντικειμένων, μεγαλοφροσύνης λ. γ. καὶ ταπεινοφροσύνης, ἰλαρότητος καὶ σοβαρότητος, γλυκύτητος καὶ αὐστηρότητος, κ. λ. διακηλεῖ μὲν τοῦ ὑπερβάλλοντος τὸ ἀηδές, ἀποτελεῖ δὲ τὸ πολιτικόν, τὸ κρυφίνου, ἢ, βέλτιον εἰπεῖν, τὴν

ὁμαλότητα καὶ ἐλευθεριότητα τοῦ ἥθους, καὶ καθόλου τὸ ἔρρυθμον ἐν τε τοῖς ἥθεσι τῆς ψυχῆς καὶ ἐν τοῖς κινήμασι τοῦ σώματος. Μακαριστὴ μὲν εἶναι ἡ κτῆσις τοιούτων ἀγαθῶν· λυσιτελεῖς δὲ ἐν τοῖς τοιούτοις ὁμολογεῖται καὶ ἡ ἐπιτήδευσις καὶ ὁ σχηματισμός. Καλὴ μὲν ἡ ὑπαρξίς τῶν πλεονεκτημάτων· καλὴ δέ, μετὰ τὴν ὑπαρξιν, ὅταν στερώμεθα ταύτης, ἡ δόκησις. Πρώτη μοῖρα τὸ ἀμοιρεῖν ἐλαττωμάτων· ἀλλ' ὅταν μὴ συμμετέχωμεν ταύτης, καὶ τὸ συγκαλύψαι τὴν ἀκληρίαν εἶναι μετοχὴ εὐποτρίας. Ταῦτα δὲ λέγων ὁ Μαυροκορδάτος πᾶν ἄλλο γίνεται ἡ ἐπαινέτης ὑποκρίσεως. Ἐβδελυγμένη (λέγει), καὶ βέβηλος ὑπάρχει ἡ τῆς ὑποκρίσεως κιβδηλία παρὰ τῷ Θεῷ, ὅστις, παντεπόπτῶν καὶ καρδιογνώστης, οὐδαμῶς ἀνέχεται ψυχὴν γλώσση ἀντιφρομένην, φιλεῖ δὲ ἀπλότητα καὶ ἀρετὴν. Παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ὁμῶς, οἵτινες, ἀγνοοῦντες τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ, κρίνουσιν ἀπὸ τῶν φαινομένων τὰ ἀφανῆ, αἱ ὑπολήψεις ἀπομάττονται ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν. Συνιστῶν λοιπὸν σχῆμά τι ἀρετῆς ἀμωσγέπως ἐπιπολάζον, τίθεται μέτρον σχηματισμοῦ καὶ καλλωπισμοῦ, ὅσον γε ἀπόχρη εἰς ἀποφυγὴν σκανδάλου, ἀποπτύσσει δὲ τὸ πέρα τοῦ μέτρου καὶ εἰς ἀπάτην ἀνατείνον ὡς πάντη ὀλέθριον, Θεῷ τε καὶ ἀνθρώποις ἐξ ἴσου στυγούμενον καὶ ἐν εὐαγγελίοις στηλιτευόμενον.¹⁾

Ἄλλ' ὁ μέγας πολιτικὸς Μαυροκορδάτος, ὁ τὴν φύσιν καὶ τὰς ιδιοτροπίας τῶν πολιτευομένων ὡς τὰ τοῦ χαλκοῦ ιδιώματα ὁ χαλκεὺς καὶ τὰ τοῦ χρυσοῦ ὁ χρυσοχόος ἀκριβῶσας, μυριάκις δὲ τὴν ἀπότομον αὐτῶν ἀπέχθειαν καὶ τὸ ἀνερυθρίαστον θράσος ταλανίσας, ἐγίνωσκεν, ὅτι καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, παρὰ πάσας τὰς σοφὰς τοῦ πατρὸς ὑποθήκας, ἔμελλον νὰ ἐκπίωσι ποτήρια οὐχ ἦττον πικρά. Πλανῶνται, λέγει, ἐλπίζοντες, ὅτι θὰ ἔχωσι πάντας τοὺς ἀνθρώπους φίλους, ἢ τοῦλάχιστον ὅτι

1) Τὴν αὐτὴν ἰδέαν ἀνέπτυξε πολλαχοῦ μὲν τῶν Φροντισμάτων, ἐνθα περὶ πολιτικῶν ἀρετῶν κυρίως ὁ λόγος, ἰδίως δὲ ἐν τῷ κεφαλαίῳ Περί Προσποιήσεως Ἀρετῆς· «Ὁ τῶν ἥθῶν κόσμος ἀγαθόν ἐστι μέγιστον ἐν ἀνθρώποις· ψυχῆς γὰρ ἐστὶ » κἄλλος· καὶ τούτῳ τῶν πολλῶν ὀλίγοι τινὲς διαφέρουσιν. Ἐὰν δὲ τις τὸν κόσμον » ἀπαρτίσαι μὴ δυνηθῆ, κακῆϊνο μηδαμῶς ἀμελείσθω, ἀλλὰ τὸ ἐλλεῖπον καλλωπιζέτω· » καὶ εἰ μὴ ἐνάρετος εἴη, ὁμῶς δοχεῖν πειράσθω, οὐ πρὸς ἀπάτην καὶ βλάβην τινός, » ἀλλ' ἵνα μὴ, τὴν στέρησιν ἀπαυθαδιζόμενος, δόξῃ πάμπαν ἀναιδής. Καὶ ὁ πρὸς ἀρετὴν » σχηματισμὸς ἀρετῆς ἐπιδείνυσι μορφήν καὶ πέθον αὐτῆς αἰνίττεται.»

θὰ ἀρέσκωσι πᾶσιν. Ἀδύνατον κατέστη τοῦτο ἐξ ὅτου ἤρθη μὲν ἐκ τοῦ μέσου ἡ ἀπλότης καὶ ἡ μετριοφροσύνη, ἔλαβε δὲ ἐπίτασιν ἡ φιλαυτία, ἡ ἀλαζονεία, ἡ μεμψιμοιρία καὶ τὸ ἄλλο σμῆνος τῶν κακιῶν. Ἐκαστος νῦν μετὰ πολλῆς μὲν ἀκριβείας ἀνερευνᾷ τὴν τοῦ πλησίον διάθεσιν, πικρῶς δὲ λίαν ἐξετάζει καὶ ζυγοστατεῖ λεγόμενά τε καὶ πραττόμενα. Πολλή τις λοιπὸν ἀπαιτεῖται πρόνοια ὅπως γίνῃ τις ἐπιτυχῆς οἰαςδῆποτε εὐφημίας, ἢ τοῦλάχιστον διεκφυγῇ τοῦ μώμου τὰ βέλη. Οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ, τῷ προτιμῶντι εὐτυχίαν μᾶλλον ἢ εὐφημίαν· ἐκείνη μὲν εἶναι ἀστατος, ἀβέβαιος καὶ δὲν προβαίνει πέρα τοῦ τάφου· αὕτη δὲ εἶναι ἑδραία, μόνιμος καὶ διαικωνίζουσα· καὶ τῆς μὲν πολλάκις γινόμεθα ἐγκρατεῖς ἐκ ράστου, τὴν δὲ κτώμεθα μόνον διὰ τῆς ἀρετῆς. Ὁ μηδένα λόγον τῆς εὐφημίας ποιούμενος ἐξόμνυται τὴν ἀρετὴν, διότι ὁ τῆς εὐφημίας ἔρως ἐκκαίει τὸν τῆς ἀρετῆς πόθον καὶ κουφίζει τοὺς περὶ τὰ καλὰ πόνους. Μόνοι οἱ ἐφήμεροι καὶ οἱ χαμαίζηλοι καταφρονοῦσι τῆς εὐφημίας· οἱ γενναῖοι ὅμως καὶ οἱ μεγαλόφρονες πάντων προτιμῶσι τὴν εὐδοξίαν καὶ οὐδενὸς φεῖδονται πόνου περὶ τὴν αὐτῆς ἐπίδοσιν.

Αἱ παιδαγωγικαὶ τοῦ Μαυροκοροδάτου ἐπιστολαὶ συνέχονται ἀδιασπᾶστως πρὸς ἕτερον αὐτοῦ πόνημα, τὰ Φροντίσματα, ἐκδοθέντα ἐν Βιέννῃ τῷ 1805. Τὰ Φροντίσματα, ἤτοι φιλοσοφικὰ μελετήματα, ἐκ δύο βιβλίων συγκείμενα, διαιροῦνται εἰς 261 κεφάλαια, οἷς ἐν τέλει προστέθειται «Ἐγχειρίδιον, ἐν ᾧ γνῶμαι καὶ φροντίδες περὶ ἤθη καὶ πολιτείας.» Τὸ νῦν οὐχὶ πολλοῖς γνωστὸν πόνημα ὑπάρχει ἀναντιρρήτως οἶονεὶ περιστεφάνωμα καὶ χρυσῆ κορωνίς τῶν διανοητικῶν τοῦ συγγραφέως ἀριστοτεχνημάτων καὶ ἀληθῶς ἄκρον ἄωτον ὄσων πώποτε ἐξῆλθον τῆς βαθείας αὐτοῦ φρενός. Εἰς τὸ δυσχερὲς περὶ ἀνθρώπου ζήτημα ἐνέκυψαν οἱ, πλην τῶν φιλοσόφων παντὸς καιροῦ καὶ τόπου, αἱ ὕψιστα διάνοιαι αἱ ποιητικαί, ἐπέλυσαν δὲ αὐτὸ κατὰ τὸ ἰδιοφυὲς τῆς φιλοσόφου αὐτῶν θεωρίας, κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν χρόνων καὶ τὰς ἐκάστοτε προόδους τῆς ἐπιστήμης. Τὸ δαυμόνιον πνεῦμα τοῦ Γοιθίου λ. γ. ἐπεχείρησε νὰ πραγματευθῇ ὕλην ὑπερβαίνουσαν τὸν κόσμον τὸν ὁρατὸν, εἰςδουμένῃ δὲ καὶ ἀπολήγουσαν εἰς τὸν ἀόρατον· δὲν τῆμοίρησεν ὅμως νὰ ἀνεύρῃ

τὴν ἄγρουν εἰς τὰ ὑπερκόσμια ὁδόν, ὡς ἀπαξιῶσαν νὰ φωτισθῇ διὰ τῶν μαρμαρυγῶν τοῦ ὑπερφυσικοῦ φωτός, στηριχθὲν δὲ εἰς τὸ ἀμυδρὸν καὶ τὸ ἀβέβαιον φῶς τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου. Ἡ τραγωδία τοῦ Φαῦστου προσφυῶς ἐκλήθη ποιητικὴ αὐτοβιογραφία, ἣν ἤρξατο καλλιτεχνῶν ὁ Γοίθιος «νεαρὸς Τιτάν,» μόνις τὸ εἰκοστὸν ἄγων ἔτος, ἐτελείωσε δὲ γέρον ὀγδοηκονταῦτης. Ὁ ὑπερήφανος καὶ αὐτάρκης φοιβόληπτος νεανίας, ἀπολακτίσας τὴν πίστιν καὶ τὰ μυστήρια αὐτῆς, ἔλαθεν ἑαυτὸν μετ' ὀλίγον κενεμβατῶν. Ἡ φιλόσοφος καὶ ποιητικὴ ἐρμηνεία τῶν ὑψίστων τῆς ἀνθρωπότητος συμφερόντων, τὰ ἐγγύτατα τῇ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ ζητήματα, αἱ ἀστραπαὶ τῶν νοσημάτων, αἱ ἐμβριθέσταται σκέψεις, αἱ σοφαὶ παροιμιολογίαι, αἱ ἀπαράμιλλοι εὐφυολογίαι μεταρσιοῦσι κατ' ἀρχὰς τοῦ ἀναγνώστου τὴν διάνοιαν, μεστοῦσι δὲ χρηστῶν καὶ ἀχμαίων ἐλπίδων τὴν καρδίαν αὐτοῦ· ἀλλὰ βαθμηδὸν τὸ γόητρον ἐκλείπει καὶ ἡ λαμπηδὼν ἀμαυροῦται. Ὁ τὰ μυστήρια τῆς ἀποκεκαλυμμένης ἀληθείας ἀπολακτίσας ποιητῆς, ἀδυνατῶν ὕστερον νὰ δαμάσῃ τὴν μυστηριώδη ποιητικὴν ὕλην, περιίσταται εἰς ἀνάγκην νὰ ἐπινοήσῃ αὐτὸς ἀνύπαρκτα μυστήρια, μυστικὰ σύμβολα, ἀλληγορίας, συνεμφάσεις καὶ ὄρους αἰνιγματώδεις, οἵτινες ἐν τῷ δευτέρῳ μάλιστα μέρει ἐμποιοῦσι σύγχυσιν ἅμα καὶ κάματον. Χωρὶς τῶν καλλονῶν καθ' ἑκάστην, αἵτινες οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ τοῦ Ἐγὼ ἀποθέωσις, ὅλον τὸ δεύτερον μέρος, ἄκοντος ἴσως τοῦ ποιητοῦ, φαίνεται ἀκατανόητον γριφολόγημα, εἰς πέντε πράξεις διηρημένον, ἐν ᾧ μάτην ἀναζητεῖ ὁ ἀναγνώστης λύσιν ἀποριῶν, ἃς δικαιουται νὰ προβάλλῃ τῷ ποιητῇ. Ὁ Φαῦστος τοῦ Γοιθίου ἴσταται ὡς γοθικός νὰὸς ἀτελείωτος. Στερεαὶ μὲν εἶχον καταβληθῆ αἱ βάσεις αὐτοῦ· ὅλον τὸ ἱερὸν τέμενος ἦτο προεσχεδιασμένον κατὰ τοὺς παλαιούς κανόνας τέχνης ἐνθουσιώσης, ἱεράς καὶ ὅλως ἐσωτερικῆς· γιγάντειοι πύργοι καὶ πυραμίδες ἦσαν προωρισμένοι νὰ ἀρθῶσιν εἰς ἐξαισίον ὕψος καὶ καλυφθῶσιν ὑπὸ νεφελῶν· ἀλλ' ἐν ᾧ κατὰ μικρὸν ὑψοῦνται καὶ ἀνατρέχουσιν αἱ στῆλαι, ἐν ᾧ ἀρχεται θελκτικὴ παιδιὰ γραμμῶν προσεγγιζουσῶν ἀλλήλαις καὶ πάλιν ἀπ' ἀλλήλων ἀφισταμένων, ἐν ᾧ ὁ πυλὼν προσκαλεῖ τοὺς παροδίτας διὰ θαυμασίων ἀλληγοριῶν καὶ εἰκόνων, ἐν ᾧ ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν καὶ πολυχρόων θυρίδων προσμειδιῶσαι εὐλογοῦσι σεμνόταται ἱεραὶ μορφαί, αἴφνης ἡ ἐργασία διαλείπει, ὁ ἐνθουσιασμὸς ἀπαγορεύει καὶ μαραίνεται, κάταλείπεται δὲ τὸ κτίριον ἡμιτελές καὶ

ἡρημωμένον. Οἱ κατόπιν ἐπερχόμενοι χρόνοι φαίνονται ἀνίκανοι νὰ νοήσωσι τῶν προγενεστέρων τὸ πνεῦμα, ἄλλη δέ τις τέχνη νήφουσα, βέβηλος καὶ παντάπασιν ἐξωτερική, ἀποτολμᾷ νὰ τελειώσῃ ὅ,τι πρόσθεν ἀνήγειρεν ἀγνός καὶ διάπυρος ζώσης πίστεως πόθος. Καθάπερ δὲ κύκλω δρυὸς συμπυκνοῦνται οἱ θάμνοι, οὕτω κύκλω τοῦ ναοῦ οἰκοδομοῦνται καλύβαι κατὰ τὴν χύδην καὶ ἀγοραίαν τοῦ νεωτέρου ὑλικοῦ βίου φιλοκαλίαν· τοιαύτη δὲ προξενεῖται ἐντεῦθεν ἡ ἀντίθεσις, ὥστε τὴν λαμπρὰν περὶ τοῦ ναοῦ διάνοιαν τῶν προγόνων παραμορφοῦσι τέλεον καὶ διαστρέφουσι τὰ ταπεινὰ καὶ ἄκομψα κτίρια τῶν ἐπιγόνων. Αὐτὸς ὁ Γοίθιος, συνειδώς, ὅτι ἐνεφύσησε τῇ νεολαίᾳ τὴν ἰδέαν τῆς ψευδοῦς ἐλευθερίας, ἐσπευσε, πρεσβύτης ἤδη, διὰ τῶν συμφυῶν αὐτῷ σαρκασμῶν, νὰ ἀναστείλῃ τὰς ὀλεθρίας ἐκείνης ἀποπλανήσεις, ἀλλὰ λίαν ὀψέ. Ἡ τραγωδία τοῦ Φάυστου ἀπεδείχθη τοιούτῳ τρόπῳ ἀληθῆς τραγωδία τῆς ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἀνθρωπότητος· ἦρωσ δὲ αὐτῆς ἐξεφάνη ὁ ἄνευ Θεοῦ καὶ ἄνευ ἐλπίδος ἄνθρωπος τῆς 19' ἑκατονταετηρίδος, εὐλόγως δυνάμενος νὰ ἐπαναλάβῃ οὖς ὁ Γοίθιος ἐξήνεγκε πανυστάτους λόγους πρὶν ἢ παραδώσῃ τὸ πνεῦμα, « πλειότερον φῶς, πλειότερον φῶς! » Τὸ ἀπὸ Θεοῦ ἀποσχιρτήσαν γένος τῶν ἀνθρώπων, οἱ μυρίοι αὐτοῦ πόνοι καὶ οἱ μόχοι, αἱ ποικίλαι πλάναι καὶ αἱ λῦπαι, οἱ θυμοβόροι ἀγῶνες καὶ αἱ θελξίφρονες προαισθήσεις, ἡ ἀχαλίνωτος ὑπερηφανία καὶ ἡ καρδιοβόλος ἀπόγνωσις, ἡ ἀκατάστατος καὶ διάκενος πρακτικὴ ἠθικὴ καὶ ἡ σαπρὰ περὶ βίου φιλοσοφία, ἡ πάντοτε μὲν ἐπὶ τῇ πανσθενεῖ δυνάμει τῆς διανοίας γαυριῶσα καὶ μεγαλαυγοῦσα, πάντοτε δὲ τὸ ἀσθενὲς τῆς σαρκὸς καὶ τῆς θελήσεως ὑποκοριζομένη καὶ καλλωπίζουσα, ἀναδύονται ἐκ τοῦ περικαλλοῦς μαγικοῦ κατόπτρου τοῦ Γοιθίου ὡς σπουδαία παραίνεσις καὶ βαιᾶ τῇ φωνῇ νουθετοῦσι τὸν ἄνθρωπον νὰ στέργῃ τὰ ὄρια, ἐν οἷς λήγει τὸ εἶδέναι καὶ ἄρχεται τὸ πιστεύειν.

Πάντῃ ἄλλως ἐπέλυσε τὸ περὶ ἀνθρώπου ζήτημα ὁ θεῖος τῆς θείας Κωμωδίας αἰδός, ἡγεμόνας καὶ χειραγωγούς προστησάμενος ἐνθεν μὲν τὴν τῶν ἀρχαίων καὶ τὴν τῶν μέσων αἰώνων σοφίαν, ἐνθεν δὲ τὸ ἀποκεκαλυμμένον τῆς θείας ἀληθείας φῶς. Τὸ ποίημα αὐτοῦ, εἰς ὃ χεῖρα ἔθεσαν « οὐρανὸς ἅμα καὶ γῆ, » ἀποκάλυψις δηλονότι καὶ ἐπιστήμη, ὀρθῶς μὲν παρεβλήθη πρὸς τὸν ἀπηρητισμένον καὶ τέλειον ἐν Στρασβούργῳ γοτθικὸν ναόν, ὀρθῶς δὲ προσηγορεύθη « μαργαριτῶν ψηφοδέτημα, » οὗ

τινος ἐκάστην ὄψιν καὶ μερίδα διακοσμοῦσι καὶ ποικίλλουσι μυρία ἄλλ· συμπλέγματα ἐκ λίθων τιμίων.» Ὁ ἐραστὴς τῆς Βεατρίκης, ἐγκύπτων εἰς τὸ ζήτημα, πόθεν προῆλθεν ὁ ἄνθρωπος, τίς ὁ ἐπὶ γῆς προορισμὸς αὐτοῦ καὶ εἰς τί ὀφείλει νὰ τείνη, οὐδεμίαν παρέργεται ἀνεξέταστον ὄψιν τοῦ ἠθικοῦ, τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου· ὀρμώμενος δὲ ἐκ τῆς δεινῆς καταστάσεως, εἰς ἣν καταταρταροῖ τὸν ἄνθρωπον ἢ εἰς θεὸν ἀνυποταξία καὶ ἡ ἀγνηρορία, ἀναγκάζει τοῦτον νὰ συνειδῇ καὶ συναίσθηται τὴν ἰδίαν ἐλθεινότητα, τὸν καθαίρει βαθμηδὸν παντὸς ρύπου διαλλάστων αὐτὸν πρὸς τε τὴν αὐτοῦ συνειδήσιν καὶ πρὸς τὸ θεῖον, τελευταῖον δὲ τὸν ἀναβιβάζει al riso dell' universo καὶ εἰς τὴν θεάν τοῦ τρισσοφαοῦς φωτός. Τὴν ἐναρμόνιον ἐκείνην καὶ ἀμυθήτως ἐπαγωγὰν μουσικὴν τῶν διανοημάτων καὶ τῶν αἰσθημάτων, ἣτις διὰ παντὸς τοῦ ποιήματος διήκει καὶ ἀντηγεῖ, πρῶτος ἤκουσεν ὁ Δάντης ἐν τῷ βάλει τῆς καρδίας αὐτοῦ ἐπὶ γῆς ἔτι διατρίβων καὶ τὸ φθαρτὸν σαρκίον φορῶν. Ἀντὶ τοῦ αἰτῆσαι «πλειότερον φῶς» ὡς ὁ Γοίθιος, ἤρκεσθη εἰς τὰς μακαριοποιούς τῆς πίστεως ἀληθείας καὶ ἀδιστακτως ὠμολόγησεν, ὅτι ἐν τῷ οὐρανῷ προσεδόκα νὰ κατανοήσῃ ὡς αὐτόδηλα ἀξιώματα ὅσα ἐπίστευεν ἐπὶ γῆς.¹⁾ Ἀναβὰς ἀπὸ γνώσεως εἰς γνῶσιν, συναρμολογήσας πάντοτε τὸ εἰδέναι καὶ τὸ πιστεύειν, ὅπου τοῦτο ἦτο ἐφικτόν, ὑποτάξας δέ, ἐν τῇ ἐναντία περιπτώσει, τὴν διάνοιαν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν, ὑπερυψώθη εἰς τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ Διωνίου, δι' ἧς ἤσθετο ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ πλείονα παρ' ὅσα δύναται νὰ παραστήσῃ ἢ τε ἴδια αὐτοῦ καὶ οἰαδῆποτε ἄλλη ἀνθρωπίνη γλῶσσα. Ἔχει δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ Θεία Κωμωδία καὶ τοῦτο τὸ πλεονέκτημα, ὅτι εἶναι ποίησις τῆς ἀνθρωπότητος οὐ μόνον τῶν μέσων, ἀλλὰ πάντων τῶν αἰώνων· διότι ὁ Χριστιανισμὸς, ἐφ' ᾧ ἐρείδεται, ἄτε προελθὼν ἐκ Θεοῦ, ὅστις εἶναι πηγὴ τοῦ ἀληθοῦς καὶ ἀρχέτυπον τοῦ ἀγαθοῦ, κυρορεῖ τὰς δυνάμεις καὶ τὰ σπέρματα τῆς καθόλου ἡμερώσεως, ἣτις περιλαμβάνει πάντας τοὺς αἰῶνας καὶ πάσας τῆς ὑγιοῦς ἀναπτύξεως τὰς περιόδους.

¹⁾ *Lì si vedrà ciò che tenem per fede,
Non dimostrato, ma fia per sè noto
A guisa del ver primo, che l'uom crede.
Parad. II, 44.*

Οὐδεμίαν ποιεῖται ὑπερβολὴν ὁ ἀποκαλῶν καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου τὰ Φροντίσματα « μαργαριτῶν ψηφοθέτημα, οὐτινος ἕκαστον κεφάλαιον πάμπολλα ποικίλλουσι συμπλέγματα ἐκ λίθων τιμίων. » Ἡ παραβολὴ Δάντου καὶ Μαυροκορδάτου, ὅσον καὶ ἂν ὑποτεθῆ κατὰ πρῶτον καινοφανῆς, δὲν εἶναι ἀτοπος. Ἐξαιρουμένης τῆς κυρίας διαφορᾶς ἐν τῇ ὁδῷ, ἦν ἑκάτερος τρέπεται εἰς τὸ τέρμα, καὶ τῆς ἐτέρας, καθ' ἣν θεολογεῖ καὶ φιλοσοφεῖ περὶ βίου ὁ μὲν ἐν ἐρρύθμῳ, ὁ δὲ ἐν ἀρρύθμῳ λόγῳ, ἢ τῶν πνευμάτων συγγένεια ὑπὸ πᾶσαν ἄλλην ἔποψιν εἶναι προφανῆς. Ἀμφότεροι ἦσαν πολιτικοὶ ἔμπειροι, πολυῖστορες, θεοσεβέστατοι, εὐφάνταστοι, κάτοχοι σπανιωτάτης φιλοκαλίας καὶ ποιητικοῦ αἰσθήματος τῆς φύσεως, φίλοι τῆς ἐλευθερίας, πολλῶ δὲ μᾶλλον φίλοι τῆς πεπλανημένης ἀνθρωπότητος καὶ τῆς ἀνάξια πασχούσης πατρίδος. Ὡς ὁ Δάντης ἐν τῇ θείᾳ Κωμωδίᾳ ρητὸν προέθετο σκοπὸν *removere viventes in hac vita de statu miseriae et perducere in statum felicitatis*, οὕτω καὶ ὁ Ἐξ ἀπορρήτων ἐν τοῖς Φροντίσμασι προέθετο νὰ ὑποδείξῃ τίνι μεθόδῳ δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ καταστῆ εὐδαίμων ἐπὶ γῆς καὶ βασιλείας οὐρανῶν οἰκιστής. ¹⁾ Ὡς ὁ Δάντης μανθάνει τὰ μὲν καταληπτά παρὰ τοῦ Οὐίργιλίου, ἦτοι τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, τὰ δὲ ἀκατάληπτα παρὰ τῆς Βεατρίκης, ἦτοι τῆς πίστεως,

. *Quanto ragion quì vede,
Dir ti poss'io: da indi in là t' aspetta
Pure a Beatrice, ch' è opra di fede,*

οὕτω καὶ ὁ Μαυροκορδάτος ἐπανειλημμένως διδάσκει ὅτι « ἀσθενῆς ὁ ἡμέτερος νοῦς, καὶ μόνον αἰχμάλωτος γενόμενος ἐν τῇ ὑποταγῇ τὸ « ἀσφαλὲς εὐρήσει. » Ὡς ὁ Δάντης ἀπήτησε νὰ ἐγκαινίσωσιν οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ γῆς πολιτείαν οὐράνιον, οὕτω καὶ ὁ Μαυροκορδάτος ἐδίδαξεν ὅτι τῆς προσκαίρου ζωῆς μήτηρ ὑπάρχει ἡ μέλλουσα, καὶ ὅτι ὅποιαν ἂν ἕκαστος ὑποτυπώσῃ κατὰ νοῦν τὴν ἀπὸ τῆς ἐντεῦθεν ἀπαλλαγῆς εὐκληρίαν, ὅποιαν δ' ἂν τῇ ψυχῇ ἐγκολάψῃ περὶ ἐκείνης ἰδέαν, τοιαύτη ἔσται καὶ ἡ ἐν τῷ νῦν βίῳ διαγωγὴ καὶ πολιτεία αὐτοῦ. Οἱ βουλόμενοι τοίνυν βιῶναι καλῶς δέον πρῶτον νὰ συζευθῶσιν, ὁμιλήσωσι, συμφυῶσι

¹⁾ Ἴδε τὸν τοῦ Ἐκδότου πρόλογον εἰς τὰ Φροντίσματα.

καὶ συμπλακῶσι τῇ μελλούσῃ ζωῇ, ἵνα ἀποτέκη αὐτοῖς τὰ καλὰ καὶ ἀγαθὰ τέκνα. Ὡς ὁ Δάντης εἶπεν, ὅτι ἡ τοῦ Θεοῦ καθαίρουσα καὶ ἀγιάζουσα χάρις εἶναι μὲν τοῖς πᾶσι μεταδοτὴ, ἐπιχέεται δὲ μόνον τοῖς παρασκευάζουσιν ἑαυτοὺς εἰς ὑποδοχὴν αὐτῆς, οὕτω καὶ ὁ Μαυροκορδάτος ἐδίδασκε «πανταχῶ μὲν ἀρίησι τὰς ἀκτῖνας ὁ ἥλιος, γῆν καὶ «θάλασσαν καὶ τὸ περιέγον ὅλον διαυγάζων· κεκλεισμένων δὲ τῶν θυ- «ρίδων ὁ ἐντὸς αἴθρ οὐ λαμπρύνεται· φωτὸς ἀπολαύει ὅστις ἀνοίγνυσι «τὴν θυρίδα καὶ τὸ φῶς εἰσω ἀποδέχεται. Οὕτω καὶ ὁ νοητὸς τῶν χα- «ρίτων ἥλιος ἀεὶ καταπέμπει τὰς ἀκτῖνας, ἀλλ' οὐδενὶ μέτεστι τούτων «τῷ μὴ καλῶς διατεθειμένῳ εἰς ὑποδοχὴν. Ὡς τοῦ μὴ βλέπειν αἴτιον «ἢ τυφλότης, οὕτω τῆς στερήσεως τῶν χαρισμάτων οὐ τὸ θεῖον αἴτιον, «ἀλλ' ὁ μὴ τὴν ψυχὴν εἰς ὑποδοχὴν ἐτοιμάσας.» Ὡς ὁ Δάντης ἐμί- «σησε τὴν τυραννίαν καὶ ἐζήτησεν ἐλευθερίαν,

Libertà va cercando, ch' è sì cara,
Come sa chi per lei vita rifiuta,

οὕτω καὶ ὁ Μαυροκορδάτος καθ' οὓς χρόνους ἐπὶ μὲν τῆς κεφαλῆς αὐ- τοῦ καὶ τοῦ δυστυχοῦντος ἔθνους ἐπεκρέματο ἕτερον ξίφος Δαμοκλέους, ἐν δὲ τῇ πλείστη τῆς Εὐρώπης ἀνήκουστον ἦτο τὸ τῆς συνταγματικῆς ἐλευθερίας γρῆμα καὶ ὄνομα, ἐτόλμησε νὰ διδάξῃ καὶ γράψῃ ὅτι τὸ ἄρχειν εἶναι ἴδιον οὐχὶ ἐνὶ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ τῷ ἐκ πλειό- νων συγκειμένῳ πολιτεύματι.

Ἄλλ' ἐὰν τοῦ Μαυροκορδάτου ἡ διάνοια εἶναι συγγενῆς τῇ τοῦ Δάντου καὶ κατὰ τὴν δημιουργὸν φαντασίαν καὶ τὰς εἰκόνας, πολλῶ συγγενεστέρα ἀποδείκνυται ἐν ἄλλοις πολλοῖς τῇ τῶν ἐξαισιῶν ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς χριστιανικῆς Ἑλλάδος. Περὶ ἀρετῆς ἐν μὲν τῇ θεωρίᾳ ἐπαίρεται μετὰ τοῦ Πλάτωνος εἰς τὰ αἰθέρια τῆς φιλοσοφίας ὕψη καὶ ἀναζητεῖ τὴν ἀπόλυτον ἀξίαν καὶ τὴν σωτηριώδη ὠφέλειαν τῆς γεραρᾶς ἐκείνης πλατωνικῆς τετρακτύος τῶν ἀρετῶν· ἐν δὲ τῇ πράξει καταβαίνει μετὰ τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὴν πεῖραν, ὡς σοφὸς δὲ καὶ τρίβων τὰ ἠθικὰ καὶ τὰ πολιτικὰ διὰ ψηλαφητῶν παραδειγμάτων μυρίων ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἀρετὴ ἔχει τὴν ὑπόστασιν ἐν τῷ μέσῳ, ὥσπερ ἡ κακία καθ' ὑπερβολὴν ἢ ἔλλειψιν ἐν τοῖς ἄκροις ἀποπλανᾶται καὶ τῇ ἀμετρίᾳ περισπᾶται. Τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν κακιῶν

δι' ἀνθρώπων ζωγραφεῖ χρωμάτων ὡς ἄλλος Θεόφραστος· μιμούμενος δὲ πολλαχοῦ ἀφοριστικὸν τοῦ Ἱπποκράτους ὕφος καὶ μαθηματικὴν τοῦ Εὐκλείδου περὶ τὴν ἐρμηνείαν ἀκρίβειαν, ἐμπεδοῖ τὰς σκέψεις αὐτοῦ συναρμολογῶν τὰ διδάγματα τῆς θύραθεν σοφίας πρὸς τὰς ἀποκεκαλυμμένας ἀληθείας τῆς ἱεράς.

*Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι, ὅτι ὅποσα καὶ ὅποια ἐντέλλεται φίλοις, οἰκείοις καὶ ἀντιπάλοις ἀπλούστερον καὶ ἀφελέστερον ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς, τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα ὑψηλεῖται ἐκτενέστερον καὶ ἐπιστημονικώτερον ἐν τοῖς Φροντισμασιν. Οὐδεμία σχεδὸν ὑπάρχει ἐπιστολὴ μὴ ἀντιστοιχοῦσα πρὸς πλείονα κεφάλαια τῶν Φροντισμάτων. Πολλαχοῦ μάλιστα ἀπαντῶσιν αἱ αὐταὶ φράσεις, ἡ αὐτὴ μέθοδος, τὰ αὐτὰ ἐπιχειρήματα, τὰ αὐτὰ παραδείγματα, αἱ αὐταὶ πρωτότυποι εἰκόνες καὶ παραβολαί, ἀρηρυσμένα, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δεδήλωται, ἐκ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἰδίως τῆς ἰατρικῆς. Ἐὰν Φροντισματα, συνελόντι εἰπεῖν, βρίθουσιν ἐννοίαις θεαῖαις καὶ ἀνθρωπίναις, διαχέουσιν αἴγλην τῆς καταυγαζούσης τὴν φιλόθεον αὐτοῦ ψυχὴν εὐσεβείας, πνέουσι μυρίπνουν εὐωδίαν φιλοσοφίας καὶ συνέσεως πρακτικῆς, κοσμοῦνται δὲ ὑπὸ μεγαλοπρεποῦς φράσεως, εἰς ἣν ἐπὶ ἀνθεῖ χάρις ἐπαφρόδιτος, πολιτικὴ εὐγλωττία, ἐκκλησιαστικὴ εὐφράδεια, φιλοσοφικὴ ρητορεία καὶ ὄντως ἑλληνικὴ εὐμουσία.

Κυρίως εἰπεῖν, σύστημα ἠθικῆς ἢ πολιτικῆς κατὰ τὴν ἐννοιαν καὶ τὰς ἀξιώσεις τῆς νῦν ἐπιστήμης ἐν τοῖς Φροντισμασι δὲν ὑπάρχει. Βραχεῖα ὅμως σύνοψις τῶν κυριωτέρων τῆς βίβλου ταύτης μαργαριτῶν δύναται νὰ συμπληρώσῃ τὸ κεφάλαιον τῶν παιδαγωγικῶν ἐπιστολῶν¹⁾ καὶ νὰ καταδείξῃ μέχρι τίνος βαθμοῦ ἐθεράπευσε τὴν φιλοσοφίαν ὁ Μαυροκορδάτος πρὶν ἔτι ἀναφανῶσιν ἐν Γερμανίᾳ οἱ Κάντιοι, οἱ Φίχτιοι καὶ οἱ Σελλίγγιοι.

¹⁾ Τὴν συνάφειαν Ἐπιστολῶν καὶ Φροντισμάτων ἐξῆρεν ἐν τῇ λόγῳ αὐτοῦ καὶ ὁ Ἰάκωβος· «τί δ' ἂν πρὸς τοὺς υἱεῖς ἐν εἴδει ἐπιστολῶν, καὶ ἐν εἴδει φροντισμάτων, ἢ ὡς αὐτὸς ὠνόμαζε, πρὸς αὐτοὺς τε τούτους καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους τῶν φιλολόγων ἢ ἐξέθετο βουλευτικὰ παρρηγήματα; οὐ τῆς ἀκροατῆς τοῦ ἀνδρὸς συνέσεως καὶ πολιτικῆς ἐμπειρίας ὅτι μάλιστα ἀπόδειξις ἐστὶν ἀκριβεστάτη; πῶς γὰρ οὐ; ὅπου γε φιλοσόφου ἦθος γέμει παντός, καὶ ἡλικίαν πᾶσαν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀξίαν τὴν ἐκάστη καταλληλὸν ἐκπαιδεύει κοσμιότητα καὶ τοῖς ἐντυχάνουσι καὶ κρίνειν τὰ τοιαῦτα καλῶς ἢ δυναμένους πολλὴν παρέχεται τὴν ὠφέλειαν, ἣν πάνυ δι' ἐφέσεως εἶχε πλείοσι πρὸς αὐτοῦ χόρηγεῖσθαι.»

Καθάπερ ὁ Σωκράτης δὲν παύεται λέγων ὅτι ἂν αἰ ἐντυγγάνη τῶν Ἀθηναίων, «ἄριστε ἀνδρῶν, χρημάτων μὲν οὐκ αἰσχύνει ἐπιμελούμενος, ὅπως σοι ἔσται ὡς πλεῖστα, καὶ δόξης καὶ τιμῆς, φρονήσεως «δὲ καὶ ἀληθείας καὶ τῆς ψυχῆς, ὅπως ὡς βελτίστη ἔσται, οὐκ ἐπιμελεῖ οὐδὲ φροντίζεις;» οὕτω καὶ ὁ Ἰξ ἀπορρήτων, ποικιλοφώνως τὸ αὐτὸ θέμα τροπολογῶν, συνίστησι τοῖς δουλεύουσι καὶ κακουχομένοις παισὶ τῶν Ἑλλήνων τὴν παιδείαν καθόλου. Οὔτε ὀργή, λέγει, οὔτε ἔχθρα, οὔτε ἀπέχθεια, οὔτε πλεονεξία, οὔτε φιλαυτία, οὔτε ἄλλο τι κακὸν λυμαίνεται τοὺς ἔχοντας τοσοῦτον, ὅσον ἡ ἀμαθία, ἡ πλῆθος ἐπαγομένη σφαλμάτων, καὶ εἰς πᾶν εἶδος κακίας τοὺς ἀμαθεῖς ἀναρπάζουσα. Ἀγαθῶν τούναντίον παντοδαπῶν δημιουργὸς καὶ διδάσκαλος ὑπάρχει ἡ φιλοσοφία, ἡ ἐν μὲν τῷ θεωρητικῷ μορίῳ ἀποκρίνουσα τοῦ ψεύδους τὸ ἀληθές καὶ τούτου τὴν μὲν λαμπρότητα διατρανοῦσα, ἐκείνου δὲ λαμπρὸν ποιῶσα τὸ σκότος· ἐν δὲ τῷ πρακτικῷ μέρει διαιροῦσα τοῦ κακοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὰς τε ἄλλας ἀνορθοῦσα πράξεις καὶ τὰ ἥθη διακοσμοῦσα. Ἄνθρωπος ἀμαθὴς ἀγνοεῖ τὸν ἑαυτοῦ προορισμὸν καὶ ὅ,τι ὑπάρχει κατ' ἐξοχὴν αὐτῷ ἴδιον. Τῷ ὄντι, ἔργον ἴδιον τῷ ἀνθρώπῳ νομίζεται οὐχὶ τὸ ἐσθίειν οὐδὲ τὸ ἡδέως καὶ μέχρι κώθωνος ἐντρυφᾶν, οὐχὶ τὸ κοιμᾶσθαι οὐδὲ τὸ λαμπραῖς ἐσθῆσιν ἀμφιέννυσθαι, οὐχὶ τὸ περιπατεῖν καὶ τὸ ἰππεύειν, οὐχὶ τὸ τεχνάζεσθαι ἢ τὸ συνοικίζεσθαι καὶ παιδοποιεῖν· οὐ μὴν οὐδὲ τὸ ἄρχειν, διότι τὸ ἄρχειν εἶναι ἴδιον τῷ ἐκ πολλῶν συγκειμένῳ πολιτεύματι. Τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἰδιαίτατον ἔργον δηλοῖ ἡ ἐν τῷ ὀρισμῷ αὐτοῦ εἰδοποιὸς διαφορὰ «ζῶον λογικόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν.» Ἐπειδὴ δὲ μόριον μὲν τοῦ ἀνθρώπου κορυφαιότατον εἶναι οὐχὶ τὸ σῶμα, ἀλλ' ὁ νοῦς, τελειοῦται δὲ οὗτος διὰ τοῦ εἰδέναι, προσφύεστατον τῷ ἀνθρώπῳ ἔργον εἶναι ἢ τῶν ὄντων ἀπάντων γνῶσις, ὡς διεσάφησεν ὁ Σταγειρίτης, εἰπὼν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος φύσει ὀρέγεται τοῦ εἰδέναι. Ἐὰν ἀληθεύει ὅτι «ὀρισμὸς συνεσταλμένος ἐκάστου τὸ ὄνομα, οἱ δὲ περὶ τὰ ὀνόματα πταίοντες, περὶ τὴν γνῶσιν τῶν πραγμάτων πταίουσιν,¹⁾» αὐτὸ μὲν τὸ ἔτυμον τῆς λέξεως ὑπεμφαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ἐπιζητῇ τὴν τῶν ὄντων θεωρίαν καὶ νὰ ἦναι οἶονεῖ

¹⁾ Νικολ. Μαυρ. Περὶ Καθηκόντων, σελ. 75.

ἐπόπτῃς, Θεατῆς, Θεωρὸς τῶν ἄνω, αὐτὴ δὲ ἡ φύσις ὑπάγει ἡμᾶς
νὰ αἴρωμεν ὑψοῦ τοὺς ὀφθαλμούς, νὰ φερώμεθα αἰεὶ τὴν ἄνω καὶ νὰ
γινώμεθα οὐρανοβάμονες! Αὐτὸς τελευταῖον ὁ κόσμος, αὐτὴ ἡ ὑλικὴ
καὶ ἄλογος νομιζομένη τῶν ὄντων φύσις παρορμᾷ ἕκαστον εἰς γνῶσιν.
Τεθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὁ ἄνθρωπος ὡς περὶ τῆς
πλάσεως ἢ κορωνίς, πανταχόθεν ἔχει καὶ ὀφείλει νὰ ἀρύηται σοφίαν
καὶ γνῶσιν, τίνι καλλίστῳ τρόπῳ διατέθεται τὸ πᾶν, διότι ἕκαστον τῶν
τοῦ κόσμου μορίων ἀόκνως τελεῖ τὸ ἴδιον ἔργον, εἰς ὃ ἀνέκαθεν προς-
ετάχθη. Τί ραθυμεῖς λοιπόν, ἄριστε ἀνδρῶν, ἀπὸ πάντων παιδευόμενος
νὰ ἐπιμελῆσαι τοῦ ἰδίου ἐπιτηδεύματος; Σοὶ μόνῳ πάντα ὑπηρετοῦσι καὶ
σοὶ πάντα ἀδιαλείπτως ἀποδίδουσι τὸ ὀφειλόμενον. Ἄφ' οὗ μέλισσαι,
μύρμηκες καὶ τὰ ἄλλα ἐλάχιστα ζῶα, τὰ ὀλίγον τι μόριον τοῦ παντός
πληροῦντα, ἐκτελοῦσι τὸν προορισμὸν αὐτῶν; σὺ ὁ μικρόκοσμος, σὺ, ὁ
τῷ ἐπωνύμῳ τοῦ μικροῦ κόσμου σεμνυνόμενος καὶ κορυφαί-
τατος ὢν, δὲν αἰσχύνεσαι νὰ ζῆς νωθρῶς καὶ ραθύμως, καταδέχεσαι δὲ
νὰ ἀφροντιστῆς τῶν προσηκόντων; Καὶ ταῦτα ποιεῖς, ἐν ᾧ σύμπαντα τὰ
ἐν ἀέρι καὶ γῆ καὶ θαλάσῃ ἐν προχείρῳ κεῖνται καὶ μικρὰν τινα παρά-
σοῦ αἰτοῦσι σπουδὴν καὶ ἐπιμέλειαν ὅπως σοὶ ὑπηρετήσωσι πρὸς ἡδονήν,
ποικίλας χορηγοῦντα τροφάς, δαψιλευόμενα δὲ τὰ περὶ τὴν ἐσθῆτα καὶ
τάς οἰκήσεις. Τίνος ἔνεκεν ἀνερευθριάστως ἀπορραθυμεῖς; τίνος ἔνεκεν
ἀναιδῶς γίνεσαι αἴτιος τῆς σεαυτοῦ δυσκληρίας;

Πρώτη ἐκ τῆς φιλοσοφίας ὠφέλεια εἶναι ἡ φρόνησις, ἥτοι ἡ
εὕρεσις καὶ χρῆσις τῶν εἰς κατόρθωσιν οἰουδήποτε σκοπούμενου προ-
σηκόντων μέσων. Ἐλεεινὸς εἶναι ὁ ἀφιλόσοφος ἄνθρωπος, ἅτε ἔχων τοὺς
λογισμοὺς οὐχὶ ἀραρότας καὶ ἐρηρισμένους, οὐδὲ ἀλλήλων ἐξηρητημένους
καὶ καλῶς ἐπενηνεγμένους, ἀλλὰ διεσπασμένους, συγκεχυμένους, ἀνακο-
λούθους, παρηλλαγμένους, τὰ πολλὰ δὲ ἀντιφάσκοντας καὶ ἐναντίους.
Καὶ ἐκεῖνοι μὲν εἶναι γοναὶ φρονήματος ὀρθοῦ καὶ ἀκριβεῖς τῶν πραγμά-
των εἰκόνες, κυοφορούμενοι ἐνδον στεγανῶς καὶ γινόμενοι ἄρτιοι, καίριοι,
βέβαιοι καὶ ἀληθινοί. Οὗτοι δὲ εἶναι ἐκτρώματα ἢ ὑποψίας ἢ πάθους ἢ
ἀλογιστίας, νόθοι καὶ ἀλλόκοτοι καὶ βραχύβιοι, διὰ δὲ τοῦτο πρὸς ἀλ-
λήλους μαχόμενοι καὶ ὑπ' ἀλλήλων ἀποφθειρόμενοι· καὶ πλεονάκεις μὲν
συμφθεῖρουσι τοὺς πατέρας αὐτῶν, πλειστάκεις δὲ συνθάπτουσι καὶ κατα-
χωννύουσι καὶ τὰ πράγματα.